

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.6.2023.291437>

ШЕСТЕРЕНКО І. В.

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Кандидат мистецтвознавства, доцент, професор кафедри загального та спеціалізованого фортепіано (Київ, Україна).

Shesterenko, Iryna. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Candidate of Art Criticism (PhD), Associate Professor, Professor at the Department of General and Specialized Piano (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1694-0350>

© Шестеренко І. В., 2023.

ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНИЙ КОНЦЕПТ ФОРТЕПІАННОЇ ТВОРЧОСТІ ВІТАЛІЯ КИРЕЙКА

ARTISTIC AND IMAGINATIVE CONCEPT OF VITALIY KYREYKO'S PIANO CREATIVITY

У нинішній час особливо актуалізуються культурні здобутки видатних українських митців, творчість яких підносить національну свідомість, силу духу і гордість українців, відновлює історичну пам'ять, що є основою цивілізації. Ідеться зокрема про творчість Віталія Дмитровича Кирейка (1926–2016). У його фортепіанній спадщині відображені світоглядні позиції митця-громадянина, негаласливого патріота, і не тільки композиторська майстерність, а й глибокий образно-емоційний зміст, щирість висловлювання і національна краса тематизму творів. Митець застосовував характерні мелодико-інтонаційні, ладово-гармонічні й ритмічні звороти, а також формотворчі засоби українського фольклору. Це дало змогу переусвідомити жанри з усталеними традиціями й особливостями української музики.

Вражає розмаїття жанрової палітри його фортепіанних творів: традиційні класичні сонати (13 фортепіанних сонат), варіації (чотири цикли варіацій), сюїти (три цикли сюїт, зокрема в чотири руки); Поема для фортепіано

з оркестром, «Симфонічні варіації» для фортепіано з оркестром, «Фантазія» для фортепіано й камерного оркестру. Окрім численних ноктюрнів, рапсодій, вальсів, етюдів, фантазій, поем, багателей, музичних моментів, композитор створив власні жанри — акварелі, спогади, роздуми, забуті вальси, легенда, казка, мелодія, дума, народна пісня.

Продовжуючи традиції, започатковані у творчості композиторів-романтиків, зокрема щодо фортепіанних циклів Р. Шумана, В. Кирейко написав «Аркуші з альбому» (ор. 159, 1992), «Альбом для юнацтва» (ор. 210, 2001), «24 фортепіанні п'єси для дітей» (ор. 8, 1954) і «24 прелюдії» (ор. 221, 2002).

В усіх **13 фортепіанних сонатах** відтворено почуття і переживання їх автора, художні образи й характери з історії та сьогодення. У цих творах помітні характерні ознаки стилю митця: ліричне світовідчуття, мелодійність, опора в музичній мові на українську народну пісенність, справжня глибина образів із філософським підтекстом.

У більшості сонат (в одинадцяти із тринадцяти) драматургічна ідея тричастинних циклів вибудована від епіки сонатних *allegro* перших частин, крізь лірику других до життєствердних жанрово-танцювальних, іноді велично маршових (як у Четвертій сонаті) фіналів. Винятки становлять чотиричастинна Друга соната (ор. 78, 1975), у якій друга частина — це жалобний марш, і двочастинна Сьома соната (ор. 204, 1999), цикл якої складається з сонатного *Andante* першої частини і танцювального фіналу у формі рондо-сонати.

Яскравий приклад класичного тричастинного циклу — **Перша соната** для фортепіано (ор. 63, 1970), засобами музичної виразності й інтонаційної мови якої зображено течію життя з його боротьбою і глибиною, суб'єктивне й об'єктивне начала. Композитор не цитував фольклорних зразків, проте у викладенні тематизму і його розвитку відчувається український народний характер. Теми експозиції сонатного *allegro* в цій сонаті, як і в переважній більшості інших, скоріше доповнюють одна одну, ніж контрастують за характером, розкриваючи внутрішній світ людини. У розробці зміст драматизується, і теми набувають образно-інтонаційної трансформації.

Друга частина (*Moderato cantabile*) становить варіаційний цикл, у якому пісенно-поетична основна тема, близька до народних ліричних пісень, видозмінюється, набуваючи ознак драматизму.

Третя частина — оптимістичний танцювальний фінал з опорою на народну жанровість, написаний у формі рондо з чергуванням різних епізодів, які не вносять суттєвого контрасту в танцювальний енергійний, життєствердний характер основної теми.

Друга соната (ор. 78, 1975), присвячена пам'яті загиблих у Другій світовій війні, — один із найкращих творів композитора. У ньому глибокий філософський зміст утілено в класичному чотиричастинному циклі, у якому зміст і форма рівнозначні.

Вражає друга частина сонати — жалобний марш. За своїм характером музика близька до повільної частини Четвертої симфонії (1970). Так само жалобний марш Другої сонати є філософським узагальненням високої скорботи, а не просто плачем за загиблими. Перегукується зі Скерцо з Четвертої симфонії і третя частина сонати — Інтермецо (*Allegretto amabile* — любовно). Це своєрідне скерцо знову повертає до об'єктивних картин життя, яке триває. Легка й невимушена основна тема Інтермецо, написаного у складній тричастинній формі.

Четверта частина (*Allegro risoluto*) — життєствердний фінал у дусі рішучого козацького маршу, написаний у формі сонатного *allegro* без розробки. У фіналі немає суперечливих, негативно-руйнівних образів конфліктної драматургії, складного драматичного розвитку. У ньому немовби узагальнюється сказане в попередніх частинах, утверджується життя, патріотизм, перемога добра.

Інші сонати В. Кирейка — це лірико-драматичні тричастинні цикли. У них розвиваються намічені в перших сонатах тенденції опосередкованого зв'язку з національним фольклором і музичною мовою М. Лисенка. Вони мають філософську концепційність, технічну й художню довершеність, поліфонічний і динамічний розвиток яскравого тематизму, спираються на фольклор.

Яскравий майстер-мелодист, В. Кирейко створив високохудожні твори повільного темпу виразного національного звучання, сповнені філософічності в осмисленні проблеми людини і буття. Спираючись на український фольклор, він зображував яскраві емоційні музичні образи, у яких індивідуальне начало поєднане із загальним.

У 1979 році В. Кирейко написав трагедійно-драматичний фортепіанний цикл **«Три музичних моменти пам'яті матері»** (ор. 102) на основі української народної пісенності (протяжних пісень і плачів). П'єси сповнені смутного ліричного мелодизму, глибоко змістовних художніх образів, мають розгорнену поліфонізацію фактуру, драматичні кульмінації, у яких трагедійність сягає крайнього вияву, а також драматургічну стрункість будови.

Українська народна пісенність, невід'ємна складова музичної мови В. Кирейка, виявилась ще з більшими виразністю й насиченістю в **«Українській пасакалії»** (ор. 163, 1992), яка є одним зі знакових творів у фортепіанній спадщині митця. Звертаючись до старовинного жанру пасакалії, композитор утілює один зі своїх давніх задумів, йому підказав його Лев Миколайович Ревуцький: створити композицію на тему відомої української народної пісні «Думи мої, думи мої» на слова Тараса Шевченка.

«Українська пасакалія» містить тему, 22 варіації і коду. Кожна з варіацій — це замальовка з національної історії. Композитор вдається до нових вирішень щодо форми, «свіжих» гармонічних рішень та поліфонічних і фактурних прийомів, характерних для його музичного письма. У процесі поступового розгортання програмного твору образно-емоційне забарвлення теми змінюється — від лірично-розповідного, просвітленого до жорстко драматичного, саркастичного й піднесено апофеозного в кінці. В «Українській пасакалії» органічно поєднані музичні здобутки минулого й сучасності, західноєвропейські й українські традиції.

Один із найулюбленіших жанрів В. Кирейка — **варіації**. Він не тільки застосовував його в циклах сонат і симфоній, а й створював окремі варіації для різних інструментів,

зокрема й фортепіано. У 1994 році композитор написав **«Симфонічні варіації для фортепіано з оркестром»** (ор. 166), присвятивши цикл авторці цього дослідження, першій і поки що єдиній виконавиці твору. У ньому яскраво відбилася симфонічність мислення В. Кирейка, твір сповнений інструментально-кolorистичних, поліфонічних прийомів і оркестрових барв. Спираючись на український народнопісенний мелос, композитор використав тему української народної пісні «Зелене жито, зелене» і майстерно розробив її у двадцяти шести варіаціях. «Симфонічні варіації» ввирізняються цілісністю музичної драматургії, вишуканістю інтонаційно-ладових барв, багатою образністю, етико-філософським змістом.

У 1995 році написані фортепіанні твори, сповнені глибокого драматизму, навіть трагізму: **«Елегія»** (ор. 170) присвячена пам'яті дружини Інни Сергіївни Кирейко, а цикл **«Фантазія і fuga для фортепіано»** (ор. 168, 1995) — пам'яті племінниці, поетеси Марії Губко. Останній являє собою яскраве поліфонічне полотно, у якому композитор-мелодист виявив особливе відчуття фактурно-тембральної забарвленості і витонченого сприйняття українського фольклору. Тема чотириголосної фути — поспівка щедрівки «Ой, сивая та і зозуленька». Проста наспівна мелодія розгортається в драматичне полотно з поліфонічними поєднаннями голосів, складними еліптичними модуляційними переходами, що набувають симфонічного значення, сприяючи розкриттю філософської ідеї торжества вічного життя над смертю.

Сьома соната ор. 204 (*до мажор*), написана 1999 року — єдиний серед сонат В. Кирейка двочастинний цикл. Традиційна соната форма трактована тут по-новому — без першої, швидкої частини. Драматургія циклу зумовлена розвитком від заглибленого філософського сонатного *Andante* першої частини до активного, емоційно-енергійного фіналу, написаного в формі рондо-сонати, у якому набувають інтенсивного вияву основна тема українського козачка і кілька тем граційно-жіночого пісенного начала.

Цікавим фортепіанними творами митця нового міленіуму стали сонати (№№ 8–13). Це тричастинні цикли. Для творчості композитора останніх років його життя характерні поступовий відхід від великих музичних полотен, мінімалізація засобів виразності, локальність висловлювання. Це особливо помітно в **Сонатах № 12** (ор. 293, 2015) і **№ 13** (ор. 297, 2016). Музична стилістика з опорою на народнопісенний мелодизм така ж оригінальна. Зростає художня досконалість індивідуальної музичної мови, увиразнилися драматургічний розвиток, архітектонічна збалансованість, найтонші відтінки образності. Драматичне начало виявилось у більшій концентрації тематизму, динамічності його розвитку, поліфонізації фактури, що створює загальну мелодизацію руху.

У цей період написані «Вальс-фантазія» (ор. 265, 2007) і «Вальс-багатель» (ор. 286, 2014), присвячені авторці цього дослідження, а також цикли: «24 прелюдії для фортепіано» (ор. 221, 2002), чотири інтермецо (ор. 287, 2014), «Балетна сюїта в п'яти частинах» (ор. 292, 2015), ноктюрни №№ 5 і 6 (ор. 281, 2011), два експромти (ор. 288, 2015), дві казки (ор. 289, 2015), багателі (ор. 285 і ор. 290, 2014), «Козацький марш» (ор. 295, 2015) та інші композиції.

Отже, високохудожні фортепіанні твори Віталія Кирейка демонструють неповторний вишуканий композиторський стиль, у якому поєднано давні традиції і нові здобутки композиторського письма, класичну виваженість форми з романтичною емоційністю, щирістю і сердечністю. Індивідуально-стильове і художньо-образне мислення митця виявилось в органічному синтезі композиторських новацій і мелодизму, близького до українського фольклору, своєрідних ладових засобів і принципів поліфонічного розвитку.

Подальша актуалізація різножанрової спадщини митця пов'язана з дослідженням інших його композицій та їх виконавським утіленням. Необхідно ввести в навчальну програму курсу з історії української музики творчість В. Кирейка як гідну складову національної культури. Слід опублікувати його рукописні фортепіанні твори, адже вони є чинником подальшого розвитку української фортепіанної школи.